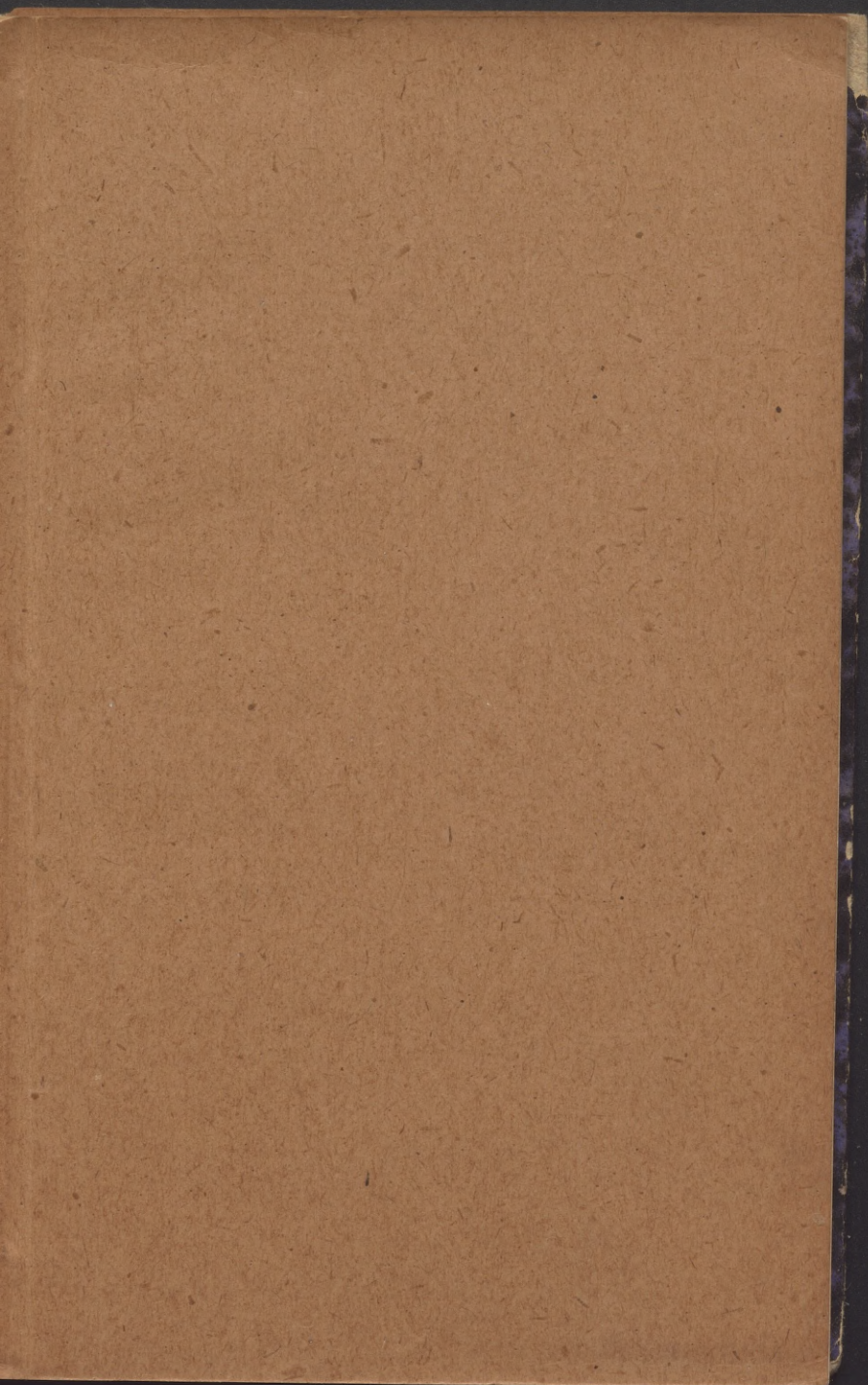

KR. SVEUČ. BIBLIOTEKA
U ZAGREBU.

154228

7/25

TKO SU BILI

STAROSJEDIOCI BOKE KOTORSKE.

PISMO PRIJATELJU U AMERICI.

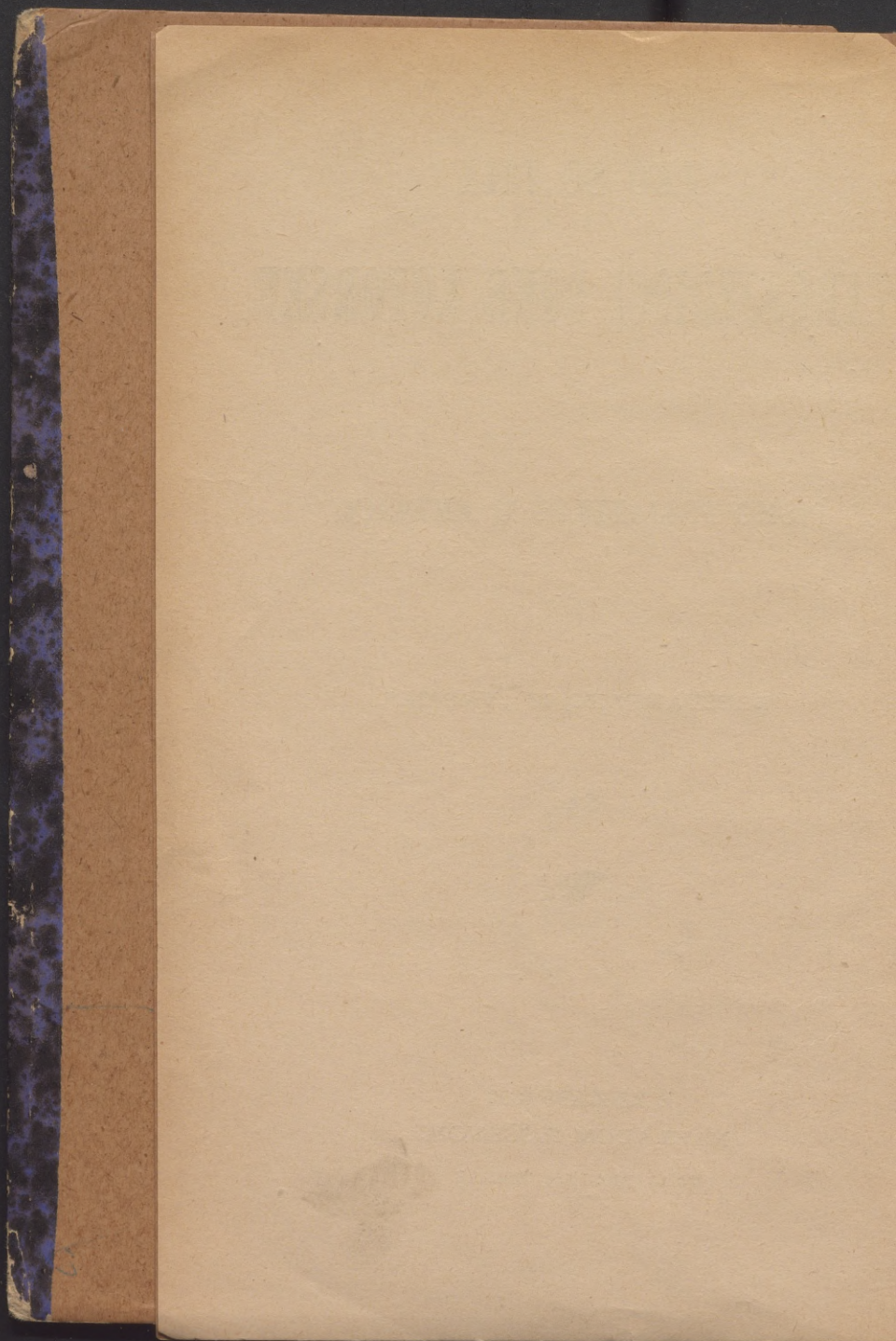
PREŠTAMPANO IZ „VIENCA“.

U ZAGREBU 1892.

NAKLADOM PIŠČEVOM.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

ŠTIOCU.

Čim sam proštio ovo važno prijateljevo pismo u krugu ovdješnjih prijatelja i otačbenika, svi na me navališe, da ga na svaki način objelodanim.

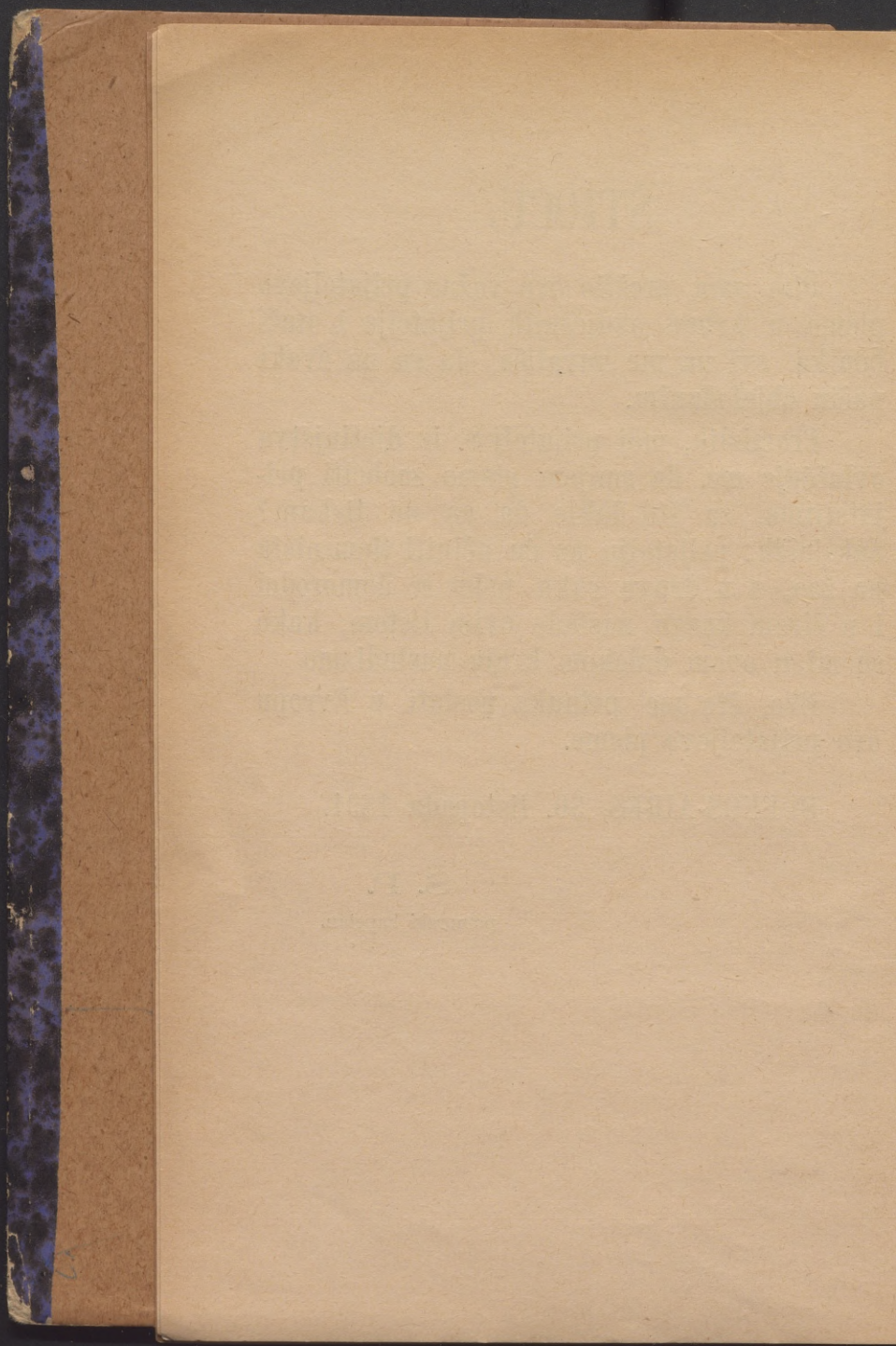
Promislih, moj prijatelj S. iz djetinjstva ovlašćuje me, da smijem pismo saobćiti prijateljima, za što dakle da ga ne tiskam? Zaključih: prijatelju ne ću učiniti tiem ništa na žao, a u drugu ruku neka se domorodci i u širem krugu naslade ovim listom, kako se mi u ovom dalekom kraju nasladismo.

Evo, što me prinuka poslati u Evropu ovo prijateljevo pismo.

BUENOS-AIRES, 30. listopada 1891.

Š. P.

pomorski kapetan.

Iz ljubaznog tvog lista (od 7. srpnja) razabirem, da se rado i ozbiljno zanimaš za sve, što se tiče ovoga našeg golog stanca-kamena, pa da daleko od milog zavičaja pozorno pratiš i same naše mjestne nevoljice. To me u pune veseli. Milo mi je takodjer, što promatraš naše mjestne razmirice s višeg gledišta, a ne kao neki naši, za koje se domovina prostire samo od Pašova do Penčica ili tek od Pašova do Velje-ulice. Nada sve pak me raduje, što si se bavio u potonje doba, kako mi pišeš, i našim etnografskim pitanjem. I kako me ne bi radovala dandanas, kad se to pitanje na svakojake nezdrave svrhe zlorabi, one tvoje rieči: — Proučio sam pomnjivo sve razprave, što su o tome dandanas bile tiskane. Pročitao sam „Obračun“ veleč. Prodana, „Hrvatske razgovore“ nenaknadivog Pavlinovića, zgodnu razpravu veleuč. V. Klaića „Hrvati i Hrvatska“, a s najvećom pomnjom učenu razpravu o ovom predmetu veleuč. prof. T. Smičiklase „Seoba naroda“ u drugoj knjizi „Povjesti hrvatske“, (str. 71—146); pa mi napokon puče pred očima, uvjerivši se, da su *starosjedioci našeg rodnog mjesta, kao i ciele Boke, bili čisto Hrvati*. Nego, in cauda venenum, te me na posljedku pitaš: „kako, mislim, da bi se dala raztumačiti činjenica, što ni naši stari ni mi u svojem djetinjstvu ne upotrebljavamo niti čusmo rieč „Hrvati“, a naš jezik samo i jedino zvasmo naškim? Dalje, ako su naši djedovi bili zgojni Hrvati, kako se utrnu i posve

izgubi svaki osjećaj hrvatski i u nama i u našim predcima?“ . . .

Zasuo si u malo redaka punu pregršt pitanja. Jednim oduškom niesam ti podoban odgovoriti, s toga ću tvoja pitanja pomnjivo razglobiti, i redom jedno za drugim prorešetati, a stavno se uhvam, da ću te uvjeriti, da su, osim one: „mi u svojem djetinjstvu ne upotrebljavasmo riječ Hrvati“ — sve ostale tvoje tvrdnje posve neosnovane.

* * *

Sve do godine 1875. i ja sam se nalazio u jednakoj neodlučnosti kao i ti. Tvoje današnje sumnje do toga doba i meni su davale ne male brige, pa se nijesam mogao riješiti za hrvatstvo. Spomenute godine napisah neku polemičku knjižicu. Pitanje se ticalo crkvene povjesti Boke Kotorske. U knjižici izriekom sam naglasio, da ću prieći preko pitanja: da li su naši stari bili Srbi ili Hrvati. Jedan iztiskak neznatne svoje radnje poklonih nezaboravnomu Mihi Pavlinoviću. Veliki mi pokojnik tom prigodom posla dragocjeno pismo, u kom povoljno, osim jezika, ocjenjuje moju radnju. Spomenutim mojim riečima, da se ne ću baviti etnografskim pitanjem, pri koncu svoga pisma doda ove znamenite rieči: „Stecite sviest hrvatsku; jer je to starodavno zemljište hrvatsko, na koje se utekoše Srbi, prije od Bugara, pa od Turaka. Hrvati su ostali vjerni obredu latinskome i vjeri katoličkoj, tamo u Boki i Zeti uz Arbaniju“. Od toga doba marljivo sam proučavao to važno pitanje, i sve pomnjivo čitao, što se o istome pisalo s jedne i s druge strane, pa došao do svoga sadašnjega uvjerenja. To je od prilike: Boka kotorska, ovaj najvažniji predjel *Crvene Hrvatske* popa Dukljanina, bila je prvobitno naseljena od plemena hrvatskoga. Kasnije tekom vremena, osobito iza turskih navala na susjedne pokrajine, dosta se naroda amo doselilo u više navrataka, a to iz Arbanije, Bosne,

Hercegovine i Crne gore. Poradi silne kuge, koja je bjesnila kroz Boku god. 1575. i 1630. neka sela, prije napučena starosjediocima hrvatskog plemena, opustješe. Napokon zbog toga, što je znatan broj starosjedilaca sa zapadnog prešao na istočni obred, danas radi uztrajne propagande Vukove „Srbi svi i svuda“, danas kažem: dvije trećine naroda srbski osjeća.

* * *

Pošto mi u svom pismu kažeš, da si prošio sve glavne razprave o našem etnografskom pitanju, ja se ne ću dosljedno osvrutati na obće dokaze, jer bi to bilo suvišno, i jer bih onda morao napisati ne list, nego debelu knjigu. Ja ću se dakle ograničiti samo na ono malo mjestnih dokaza, na koje sam dosad naišao, ali koji su me posve odlučili i uvjerali. Lasno da mi vremenom i daljim iztraživanjem podje za rukom još i novih, i u povoljnom slučaju obećavam ti, da ću ih redom priobćivati, kako ih nadjem. Prije pak nego dodjem na stavljena mi pitanja, dopusti, da ovdje zabilježim dvije tri opazke, koje cijenim da su veoma važne.

Čuo si, što mi pisa nazad šestnaest godina o ovom našem pitanju nezaboravni don Miho. Isto je mnijenje obširno obrazložio i u „Hrvatskim razgovorima“. Za mene je puno vriedan njegov auktoritet, jer je malo tko poznavao skroz i skroz u dušu sve južnoslavenske narode kao podgorski Pustinjač.

Od velike je takodjer znamenitosti svjedočanstvo glasovitoga našega filologa Kurelca, koji obašavši batinom u ruci pješke sva naša i najzabitnija sela i svaku pronicavim umom promatravši, dodje, kako znaš, do one klasične izjave: „Živo sam se uvjerio, da u Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru Srbina starosjedioca nigdje ne ima, oliš onoga, što se za turskog progonstva tuj naseliti moglo. Ja Dubrovnika, Boke ni Crnegore za Srblje priznati ne mogu.

Povede li se o tom obilatiji razgovor, ne bude teško dokazati“.

Izvan svake je sumnje još klasičnije svjedočanstvo ruskog putnika, P. A. Tolstoja, što ga veleučeni profesor V. Klaić spominje u izvorniku u svojoj studiji „Hrvati i Hrvatska“.¹⁾

Ovo je svjedočanstvo tim znamenitije, što je iz XVII. stoljeća, iz doba, kad još ovake razprave i prepirke nijesu se ni u snu nikome snievale, a još više je važno, jer ako ga pomnjivo proučimo, možemo tačno ustanoviti, koja je poimence sela ovaj stranac našao za svoje doba još Hrvatima starosjediocima napućena, i u koja su se sela tada bili počeli naseljavati Srbi. Proučimo malo obširnije njegove riječi. On najprije pripovieda, da je prispio u Ercegnovi, i tu zatekao neke svoje zemljake Ruse, što su se tu slučajno desili, i koji su bili takodjer kao i on proputovali Italiju. Iza toga kaže: „Daljše (od Ercegnovog) put ležal mimo beregov zaselennih Horvatami do Perasti v albanskom knjažestve“. Stanimo časom i pogledajmo, koja to mogu biti sela naseljena Hrvatima, što je ruski putnik susreo hodeći iz Ercegnovog do Perasta uzduž brda? Tko poznaje topografiju našeg zaliva, na prvi mah mora pripoznati, da je govor o selima Ercegnovskog primorja od Zelenike do Veriga, naime sela Kombur, Gjonovići, Baošići, Biela, Jošica, Kamenari i Gjurići. Sliedimo dalje našega putnika. Po svoj prilici on se dao prebaciti ladjom s Veriga u Perast, a nije obašao pješke Kostanjicu i Morinjku i Risansku uvalu, jer tek kasnije pripovieda, da je otišao u Risan. U Perastu i okolici našao je Turaka. (V gorodê i v okrestnih poselenijah živut Turki). Od kud u gradu ti Turci, to mi znamo od druguda. Iz poslanice ondašnjeg opata, nadžupnika A. Zmajevića, na poznatog književnika Pastričića, kanonika u Rimu, doznajemo, da su

¹⁾ V. Klaić, Hrvati i Hrvatska str. 42.

ti Turci bili zarobljeni od Peraštana za čestih četovanja kroz Hercegovinu. Znamo, da je bilo medju istima odličnih lica i pismenih, pa Zmajević piše prijatelju iz Rima, da mu pošlje sv. pismo u arapskom jeziku, želeći ih sv. pismom u ruci uvjeriti o istini sv. kršćanske vjere. I zbilja, iz matičnih knjiga nadžupničkog ureda razahiremo, da su barem neki od njih prigrlili katoličku vjeru. Od ovih turskih zarobljenika je i naš hrvatski pjesnik i književnik opat Krušala.²⁾

U okolnim selima, veli dalje Tolstoj, živi mnogo Srba grčke vjere; ali su se tu naselili nedavno, pošto su izmakli iz rukû prokletih Turaka (i okolo mnogo Serbov grečeskoj vëri. A tē Serbi pod deržavoju Veneckoju; nedavno izbëžali ot ruk prokljatih busurmana [musulmana], ot deržavi tureckago sultana . . .). Dakle ovo su doseljenici i to od nedavna. Sad nastaje pitanje: koja su to sela u peraškoj okolici, gdje su se Srbi nedavno naselili? Uvažimo li sljedeću Tolstojevu rečenicu: „živut meždu velikih i visokih kamenih gor“, odmah će biti jasno, da ta sela u peraškoj okolici „izmedju velikih i visokih kamenitih gora“ jesu: Oraovačka sela, naime: Stepeni, Ježević, Klavić, Ubalac, Veljeselo i Velinići. Nego pošto nas Tolstoj uvjerava, da su se ti Srbi nedavno tu naselili i da pripadaju „grečeskoj vëri“, pitam ja: da li su našli ta sela posve pusta, jer starosjedioci hrvatskog plemena bili su se iztražili? I da nemamo neposrednih dokaza, da protivno dokažemo, to bi nam se činilo nevjerovatno. Nego mi imamo baš iz istog doba, naime iz druge polovice XVII. stoljeća, suvremenu izpravu, koja nam spominje starosjedioce katoličke vjere, i onda još postojale njihove crkvice. Zaslužni Farlati³⁾ sačuvao nam je zanimljivu poslanicu neumrlog našeg zemljaka pomenutog

²⁾ V. Program kotorske gimn. za god. 1872—73. str. 20.

³⁾ Farlati: Illyr. Sac. V. VII. str. 133.

A. Zmajevića od 6. listopada 1669. na sv. zbor za razširivanje sv. vjere, iz koje razabiremo, da se je zbog velike oskudice dušobrižnika morao on sam brinuti za duhovni probitak u cijeloj peraškoj okolici, pak i u gore spomenutim oraovačkim selima, koja izriekom spominje. To isto nam potvrđuju donekle i matičine knjige peraškog nadžupničkog ureda. Iz svega ovoga sliedi, da Srbi, kad se tu naseliše, nadjoše starosjedioce i to katoličke vjere, a ovi posljednji lasno u manjem broju stopiše se sa novonaseljenicima, pa s vremenom priedjoše i na vjeru svojih gostiju!

Prije nego se razkrstim s Tolstojem, treba da ovdje mimogred zabilježim, da iz svjedočanstva ovoga nesumnjivog svjedoka proizlazi, da on nigdje u Bokežkom primorju nije našao Srba u XVII. stoljeću, a oni, što ih je našao među visokim gorama, tu su se bili nedavno naselili, ili drugim riečima: tada Boka u pravom značenju rieči još je bila sva hrvatska. Nego se sad pita: po kome je kriteriju ruski putnik prosudjivao raznu narodnost bokežkih stanovnika?

Iz konteksta spomenutih rieči jasno dolazi, da on Srbe od Hrvata nije razlučivao po vjeri, jer kad je kazao: Srbov, pridodao je rieči: grečeske vëre, kao da je hotio kazati, da može biti Srba i druge vjere, kao i Hrvata *grečeske vëre*. Dalje Tolstoj kaže: da ti Srbi nose hrvatsko odielo (platje nosjat hrvatskoje), da su im žene i kćeri posve nalik na hrvatske žene u odielu i običajima, (žene ih i dočeri vo osem podobni hervackim ženam v platje i v obiknostjah); dakle on nije sudio ni po odielu ni po običajima. Napokon ni po jeziku, jer po njemu jedan je jezik jednih i drugih u cijeloj južnoj Dalmaciji, a taj nazivlje slavjanskim jezikom. Ne ostaje nego cigli jedan kriterij, koji ga je u ovom poslu mogao pomoći, a taj je vrlo jednostavan. Nema druge nego da je

prije dva stoljeća još vrlo živ i svjež bio hrvatski osjećaj među starim primorskim Bokeljima, pa da su sami stanovnici različitih sela ruskome putniku čisto kazali, tko su i kako osjećaju. Da ne bi cienio, da ja to iz svoje glave nagadjam, na to nas sam Tolstoj upućuje, gdje govori o narodu dalmatinskom veleći: Govore svi slavjanskim jezikom, a talijanski svi znaju i nazivaju se Hrvatima (a govorjat vsvê slavjanskim jazikom, a itali-janski jazik vsê znajut i nazivajutsja Hervati), po čem se vidi, da ih je on pitao, a da su mu oni kazali, što su. Nema po mom skromnom mnienju razloga, zbog koga se ne bi on morao i u Boki istim kriterijem poslužiti.

Ovo u obće istakoh, da ne budem prinudjen kasnije prekidati dokazivanje, kad dodjem do mjestnih dokaza, kojih se moram redom doticati, sliedeći tvoja pitanja, a svakako je bilo potrebito proučiti nešto obširnije Tolstojevo svjedočanstvo, koje, kako gore spomenuh, samo po sebi, i da nemamo nijednoga drugoga dokaza, može uvjeriti svakoga, koji bez presuda traži samo istinu. Sad evo me napokon da razpršim jednu za drugom tvoje sumnje, odgovarajući na pojedine tvoje upite.

* * *

Najprije me pitaš: Kako je, da mi u svojem djetinjstvu niti rabismo, niti čusmo rieč „hrvatski“, a naš jezik samo i jedino nazivasmo naškim?

Dopusti mi, da prije nego ti odgovorim, i ja tebe za nešto upitam. Kaži mi iskreno, jesmo li mi u svojem djetinjstvu, naime četrdeset godina natrag, čuli samo jedanput naše sugradjane grčko-iztočne vjeroispoviesti, s kojima smo živjeli u iskrenoj ljubavi kao prava braća, jesmo li, govorim, čuli, da bi sebe nazivali Srbima a svoj jezik srbskim? Ne zanago. Oni isto kao i mi svoj su jezik nazivali naškim, a sebe jedino nazivali rišćanima, jer za rieč pravoslavni i pravoslavlje amo se nije znalo, dok

nije bilo kasnije iz Rusije presadjeno, a za to nam je najbolji svjedok Vuk, koji tu riječ ne nadje u narodu, pak je i ne umetnu u svoj rječnik.

To se sve ne da poreći, ali kako se to, reći ćeš, zbiljo, da u tako kratko vrijeme srbstvo se tako silno ukorienilo i udomilo? Tomu se ja, dragi moj, ne čudim ni najmanje.

Da smo mi, da su naši župnici, naši učitelji, a nada sve naše matere, onom žilavošću i uztrajnošću izticali hrvatstvo, kako su hrišćani nakon one Vukove „Srbi svi i svuda“ izticali srbstvo, druge bi nam danas ptice pjevale. Hrišćani posrbiše sve, pa i, Bože prosti, samoga Boga na nebu i andjele oko njega; pak je li se čuditi posljedicama? Jesi li kad slušao hrišćanskoga svećenika propovijedati u crkvi? Ako jesi, bit ćeš zanago čuo, gdje iza svake druge treće riječi umeće: braćo Srbi, naša srbaska vjera itd. Čitaj njihova i najneznatnija pisma, čitaj njihove pjesme bile o kom hoćeš predmetu, naići ćeš u svakom redku na riječ „srbski“ i „srbstvo“.

A mi kako smo u obće postupali, ne govorim samo u Boci, nego širom naše hrvatske domovine?

Poradi umišljene, a nemoguće bratske sloge, mi smo imali stotinu obzira prama braći, a braća prama nama ni cigloga. Da se ne pomuti ta blažena sloga, strah nas je bilo izustiti riječ Hrvat. Mienjali smo na svaki način svoje ime, eda bismo došli do prave sloge, pak naša popustljivost što je stvorila? Ništa. Što više, vazda u priloge blažene sloge, sjećam se, kad se je nazad deset godina radilo u Kotoru, da se talijansko društvo „Casino“ preokrene u naše društvo, malo da ga ne okrstiše „Srbski dom“, premda veći dio kotorskih Srba nisu bili s nama, a samo poradi svakdašnjeg obzira nadjenuše mu ime „Slavjanski dom“, da bude mirna i Bosna i Hercegovina!

* * *

To je, reći ćeš, današnja povjest. Nego glavno je naše pitanje: kako se je medju nama bio izgubio pojam i osjećaj hrvatski, kad je, (kako za stalno oba dvojica držimo) Boka bila dio Crvene Hrvatske? Sto se tiče nas ili bolje našega djetinjstva, naravno je, da mi niti smo mogli hrvatski osjećati, niti što znati za hrvatstvo. Znaš liepo, da je u Perastu za puna dva stoljeća obstojala pučka škola skroz talijanska. Učitelji redovnici, u ostalom uzorni i vrlo zaslužni, bili su svi rodom Talijanci. Neki su medju nama živjeli trideset, četrdeset godina, ali nikad ne naučiše ni cigle hrvatske rieči. Oni su mnoga pokoljenja podučavali i bez sumnje vrlo dobrim uspjehom, ali o narodu, o jeziku, o narodnom osjećaju iz njihovih usta nikad ni jedne rieči ne čusmo. Spominjat ćeš se, ako je kad učitelj nas pitao, što znači ta ili ona naša rieč, da je rabio vazda talijanski naziv *illirico*. Je li se dakle čuditi, da smo rasli otudjeni svomeu porieklu?

Pogubno je u ovom obziru djelovao i taj uzrok, što ono malo naših književnika podje kako i u svemu tako i u nazivu jezika za Dubrovčanima, nazivajući naš jezik slovinskim. A da pomutnja ostane veća, u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću naši spisatelji, kao i Dubrovčani i u obće hrvatski, pod imenom slovinski niesu razumievali samo jugoslavenske jezike, nego i sve slavenske. Eto ti primjer u Kotoranina Cisillia, koji je toliko godina živio u Perastu i koji istovjetuje naš jezik sa svima ostalim slavenskim jezicima, pa piše: . . . *il che ancora mostra loro lingua, et il parlare che è comune con tutti questi secondo. Giovanni Bothero, quali parlano dal mar Adriatico sino all' Oceano settentrionale civè con Moro Vullassi(?) neri Latini, Bosnesi, Dalmatini, Istriani, Moscovite, Rassiani, Boemi, che in mezzo di Ale magna parlano slavo. Vi parlano Pollachi, Rossi, Servi, Macedoni, Lituani, Prudenti, Bolgari, che sono tutti*

questi quasi una istessa nazione⁴). Ovdje ću mimogred opaziti, da je našem Cisilliju, premda je slabo upućen u etnografsku nauku, ipak jezik Rašijana i Srba srodan jeziku ostalih slavenskih naroda, no nije posve istovjetan jeziku kotorskih stanovnika, a i narod je nešto različan, jer sačinjava quasi una istessa nazione, po čem je jasno, da ti stanovnici nisu istovjetni s Rašijanima ni Srbima.

Još je jedan uzrok, posve mjestni, pomutio naše narodne pojmove. Poznato je, da rieč narod često znači što i puk, svjetina. Često se čuje n. pr.: Danas je bilo u crkvi dosta naroda, odasvuda došao je silan narod. Naši pismeni ljudi, slabo vješti talijanskome jeziku, obično su rieč „narod“ talijanski prevodili nazione. Tu ćeš pogrješku na stotine puta naći u starim zvaničnim spisima, a i u tiskanim knjigama. Vremenom se izkolila takova pomutnja, te su naši svaki put, kad su morali spomenuti peraški puk, obično prevodili „la nazione perastina“, a to ih je tako daleko povelu, da su napokon cienili, da oni sačinjavaju osobiti narod. Da ja ovo ne izmišljam, dosta je pročitati naše stare ljetopisce, koji traže u Epiru i dalje porieklo svojim djedovima, a ne spominju okolni narod kao srodan. Tim se možda može donekle protumačiti, zašto su bili u vječnoj svadji s nekim bokežkim obćinama, a navlaš s Kotorskom, Paštrovskom, a kasnije s Prčanjskom. Je li čudo, da se je ovakom pomutnjom bila medju nama, ako ne izgubila, a ono pritajila misao i osjećaj hrvatski?

* * *

Pak — da se je i zbilja utrnula i posljednja iskra hrvatskog osjećaja, ne bi se bilo ni čuditi, kad se promisli na četiri duga stoljeća mletačkog vladanja u Boci i dosljedno na tako davno prekinuće svake državne za-

⁴ Cisilla Bove d' Oro u izv. str. 19.

jednice s našom hrvatskom braćom. Ali tko prouči potankosti naše mjestne povjesti, lako će se uvjeriti, da duga četiri stoljeća ne umetoše svaki trag toga osjećaja. Jezik, spisi, narodne pjesme i narodni običaji, a nada sve neki svečani povjestni događaji još su tu, da podkriepie moju tvrdnju.

Počet ću s jezikom. Ja i ti slabo se razumijemo u filološke tančine, pak ja nijesam podoban, da ti ovdje izvedem kakovu visoku jezikoslovnu razpravu. S toga ću svoje misli ovdje o tom pitanju iznieti onako na prostu.

Cielomu je svietu poznato, da je svojatanje jedna od glavnih mana srbskoga plemena; to mu je u krvi. Srbin hoće da svojata jezik, običaj, pjesme, vjeru. On ne obire sredstava, ne traži dokaza. Uljudno ga pozdravi dva tri puta, budi mu gdjekad uslužan iz gradjanske snošljivosti u međjusobnom razgovoru, ne odbij mu koju neumjestnu i tebi nepoćudnu tvrdnju, sjutra će te proglasiti Srbinom. Ako to odbiješ, proglasit će te renegatom. Ovo ti je isto kao onaj ćudni braćni zakon, što još postoji u nekoj kneževini Škotske. Dosta da mužka glava pred dva svjedoka kaže djevojci ili udovici u kavani, u bašči, u željeznici, a bilo i u šali, da mu je ona žena, za njega već nema ni suda ni zakona, koji ga može riešiti braćnog veza.

Duh svojatanja upleo se i u jezićno pitanje.

Naša se braća Srbi najprije ćvrsto uhvatiše Miklošićeve nauke: srbsko je zemljište, dokud se prostire štokavština. Ali govore Talijanaci: „l'appetito viene mangiando“, pak kad razabraše, da je kasnije znanstveno dokazano: gdje danas gospoduje štokavština, tu je nekad gospodovala čakavština; — stari nagon svojatanja uputio ih je na spametnu začepicu, da tragovi, što ih je stara čakavština ostavila u ikavštini, zajednićki su i štokavštini, i tako su mudro saćuvali „la capra e i cavoli“, kako bi rekao Talijanac. Ovu posljednju prepirku ostavljam stru-

kovnjacima, neka je razpravljaju. Da ti pravo kažem svoju misao, ja naginjem mnienju onih učenjaka, koji tvrde, da je *čakavština* zbilja onaj znak, po kom su se imali prvobitno razlikovati Hrvati od Srba, ako je istina, kako Srbi drže, *da su ta dva plemena bila u početku različita*. A onda, možda ćeš reći, razpra je gotova, Boka je skroz štokavska, dakle srbska. Polako, moj dragi, danas je štokavska, ali ona je bila čakavska, a što tvrdim, ovo ću ti i dokazati.

Prije nego ti spomenem klasični primjer, što ga još nitko nije upotrebio, u koliko mi je poznato, ovdje ću ti iznieti mnijenje književnika strukovnjaka, komu nitko ne smije niekati veliku objektivnost u nauci, no koji nije škrt prama Srbima, a to je profesor V. Bogišić. U razpravi o bugaršticama⁵⁾ taj književnik piše: „I sada u dubrovačkome narječju ima ostataka čakavštine, a nije odveć davno bilo, kad se o današnjim čisto štokavskim Dubrovčanima bilo moglo kazati, da su čakavci. — *Možda ne bi bilo trudno dokazati to isto i za primorske Bokelje. — To ipak po našem mnienju još ne znači, da su time Dubrovčani i Bokelji od Hrvata postali Srbi*, nego da su u njih po prirodnim zakonima razvitka jezika stare forme malo po malo i neopaženo izčezle, ustupivši mjesto novima.“

Po mnienju dakle ovog nepristranog učenjaka ne samo da je Boka bila čakavska, nego po njegovu sudu primorski Bokelji bili su Hrvati, a nisu takovi prestali biti, premda su od čakavaca postali štokavci.

Da nije zbilja trudno, kako taj strukovnjak kaže, dokazati, da su naši stari bili čakavci, — evo ti onog dokaza, što ga gore spomenuh, i komu nije lasno prigovoriti.

Najstariji, do danas nam poznati, bokežki spisatelj

⁵⁾ V. Богишић, Народне Пјесме, Београд 1878, стр. 77.

jest Budvanski plemić Krsto Ivanović, prije kanonik stolne crkve u Budvi, a kasnije mletačke bazilike sv. Marka. Ivanović rodio se u drugoj polovici XVI. stoljeća, a umro je u visokoj starosti god. 1684. u Mletcima. Od njega nam je ostalo nekoliko pjesničkih umotvorina u talijanskom jeziku, kojima se i danas talijanski učenjaci bave.⁶⁾ U hrvatskom jeziku, koliko se zna, napisao je samo jedno djelo, naime „*Povist od života kraljice Olive kćere Cesara Julijana*“. To je znamenito djelo dočekalo toliko izdanja, koliko malo koje iz one dobe. Ali najveća mu je znamenitost u tomu, što je pisac Bokez izpjevao ovu pjesmu najčišćom ikavštinom, a po tom dosljedno čakavštinom, jer je ikavština najtvrdji znak čakavskog narječja. Uz taj obći znak čakavštine djelo ima silu drugih osebina čakavštine. Za naš predmet i dokazivanje ustrpi se, da ti ih ovdje nekoliko spomenem.

1. Za staroslavenski nazal *a* stoji kod glagola od koriena *im* vokal *a*, n. pr. *obujati*, *prijati*.

2. *L* ostaje vazda nepromienjeno na koncu rieči, n. pr. *misal*, *mogal*, *vazel*.

3. Sastavine od glagola *iti* (*ići*) imaju starije oblike *najti*, *obajti*, *najdem*, *dojdem* itd.

4. Za *uzeti* obična je forma *vazeti*, *vazel*, *vazmi* itd.

5. *Tj* ostaje nesliveno u *prišastju* (str. 49)⁷⁾ i u *častju* (str. 54).

6. Pored *št* (za *stj* i *skj*) stoji kadkada i *šć* n. pr. *puščenu* (str. 12).

7. *N* mjesto *m* dolazi na koncu rieči u *niman* mjesto *nemam* (str. 15).

8. Zamjenica *koji koja koje* poznata je samo u sa-

⁶⁾ V. Alessandro d' Ancona »Il teatro a Venezia sulla fine del secolo XVII. Venezia 1890.«

⁷⁾ Navodi su po najnovijem spljetskom izdanju. Čim dovrših ovaj list, dobavih i prvo mletačko izdanje, a ovo se podpuno sudara sa spljetskim.

žetoj formi *kî, kâ, kô*, isto tako mjesto *moja, tvoja* itd., stoji *ma, tva* itd.

9. Ne riedki su kratki genitivi plur. n. p. *brez ruk, iz vrat, brez jidar i vesal, grihov* itd.

10. Dativ, lokativ i instrumental plur. imaju gotovo uvijek starije nastavke, koji su u čakavaca još i danas u običaju n. p. *ljudem, na konjih, u mnogih tugah, suzami* itd.

11. Čakavska je osebina *na nebi* str. 22.

12. Kod zamjenica su čakavizmi: *zač* i *ča* (str. 46), *oni dan* (str. 35), *u temu* (str. 56.)

13. Imperfekta ima ponajviše čakavske nastavke na *ih, iše* n. p. *zoviše, umiše, tecihu* itd.

14. Kod glagola su čakavske osebine još ove:

a) sadašnje vrieme: *molju, govoru* itd. za *molim, govorim*; b) *morem, moreš* itd., *pomorem, pomoreš* itd. za *mogu, možeš*; c) *grem, greš, gremo*, za *idem*; d) *stam, stas, sta*, za *stancem*; e) *donesti, donesal* za *donieti, donio*; f) *imiti, imijući* za *imati, imajući*; g) imperativ *hotijte trpiti* (str. 29), koji u štokavštini nije u običaju; h) glagolski adverbi: *rekši, padši, priamši*.

15. U sintaksi je čakavizam česta poraba infinitiva iza nekih glagola i pridjeva mjesto rečenice sa „da“.

16. Čakavske su rieči: *cić* (radi), *crijen, hodim* (nahodim, ishodim, prohodim) za *lazim, in -a -o* za drugi, *iskati* (tražiti), *lačan* (gladan), *prāviti* (govoriti), *priti, pridem, resti* mjesto *rasti* (restiše str. 4), *simo* (amo), *skula* (škola), *štije, štit* (čitati), *tanac, teplit* mjesto *topliti*; *udilje* i *ured* (odmah), *uhiti* (uhvati), *zabivaš* (zaboravljaš), *zlamenje* mjesto *znamenje*.

17. I naglasak je, kako se vidi po stihovima, čakavski, koji se je inače i do danas u mnogim mjestima Boke sačuvao.

18. Napokon u Ivanovićevoj pjesmi čakavski je po-

redak rieči: n. pr. ke *mi* su vazele (str. 6) mjesto: koje su mi uzele.

Ovako je pisao nazad blizu trista godina Ivanović. Od toga smo doba do danas istina postali štokavci, ali se još kod našega naroda pomiče koja rieč ikavska, a u Spiču, gdje su ona sela bila najmanje u dodiru s okolnim narodom i gdje se nije Srba naseljivalo, jer su bila pod turskim jarmom, i danas se pomiče ne samo dosta ikavštine, nego i po koja čakavština.

* * *

Ovaj sam dokaz nešto obširnije razpravio ne samo s toga, što je po mome mnienju vrlo važan, nego i zato, jer, u koliko mi je poznato, nitko ga se dosad nije dotaknuo. —

Sad mi je red da dodjem na tvoj prigovor: „*naši stari niesu upotrebljavali rieč „hrvatski“*“.

Prije nego ti odgovorim, treba da nešto u obće opazim. Ima tomu osamnaest godina, što učim bokežku bibliografiju. Od toga sam doba dosta potrošio i vremena i novaca, a da ti istinu kažem, uspjeh bio je neznatan, ne poradi nemarnosti, nego zbog osobitih mjestnih prilika. Te sam prilike obširno ocrtao u uvodu radnjice pod nadpisom „*Povjestne bilježke o nastavi u Boki Kotorskoj*“⁸⁾. Uz te po našu knjigu nepovoljne prilike, a navlastito uz oskudicu barem jedne javne biblioteke, nije se čuditi, ako sam mogao jedva sakupiti 26 imena naših hrvatskih spisatelja i 8 starih zbiraka narodnih pjesama.⁹⁾ Nego što je žalostnije, za mnoge od naših spisatelja niesam došao do naslova djela njihovih. Ako ovo sve uvažiš, lasno ćeš razumjeti, da mi ne možemo znati, koliko je njih upotrebljavalo rieč hrvatski, premda znamo, kako gore spomenuh, da su u obće, kako i ostali pisci dubro-

⁸⁾ Program kotorske gimn. za god. 1890.

⁹⁾ Program kot. gimn. za god. 1872—73 i god. 1878—79.

vački i dalmatinski, i naši upotrebljavali znanstveni naziv slovinski. Za stalno mogu utvrditi, da nijedan naš spisatelj nije upotrebio naziv srbski, niti sebe priznao za Srbina.

Sad evo ti imena onih, koji su naziv „hrvatski“ ili upravo ili neupravo rabili i priznavali za svoj narodni.

a) Spomenuti opat benediktinac Timotej Cisilla, koji je živio na svršetku XVI. i na početku XVII. stoljeća, a kako se razabire iz uredovnih spisa našeg nadžupničkog arhiva, više je godina živio u Perastu, ne samo da je znao za slavno hrvatsko ime, nego nam suviše svjedoči za još *živi hrvatski osjećaj kotorskih plemića*. U svom djelu „*Bove d'Oro*“, gdje opisuje odielo kotorskih građjana, pošto je spomenuo, da se je počelo uvoditi tuđe odielo, dodaje: „*alle volte sogliono ancora vestire alla Ungera o Croata*“.¹⁰⁾ Ovdje mi je opaziti, da po mom mnijenju ono „*ancora*“ ne smije se uzeti za „*takodjer*“, nego za „*i još sada*“, po čem bi ciela izreka značila ovo: „odielo ugarsko t. j. hrvatsko nije se još posve odmetnulo.“ Nego drugi dio te izreke vrlo je znamenit, jer pruža nesumnjivi dokaz živog hrvatskog osjećaja medju kotorskim građjanima za doba našeg Cisille.

Ovim riečima naš Timotej dodaje: *il quale habito* (hrvatsko) *gli aggrado*. Zašto im hrvatsko odielo godi? Ja ne govorim, da se ne bi moglo iznieti nagadjajući mnogo raznih uzroka, ali mi se čini, da je najprilicniji i najpraviji morao biti taj, što im je hrvatsko odielo bilo djedovsko, to jest domaće i narodno. Vidjeli smo gore, što taj pisac misli o našem jeziku, kad kaže: da je jezik Srba i Rašijana i ostalih slavenskih plemena (medju koje ne ubraja hrvatski) malo ne sličan jeziku Kotorana, a narod „*quasi una istessa nazione*“.

b) I drugi znameniti kotorski plemić Antun dr. Bi-

¹⁰⁾ U izvorniku str. 27.

zanti Hrvate priznaje svojimaj. Ovaj učenjak i osobiti poznavalac domaće povjesti živio je na svršetku XVII. i na početku prošlog stoljeća, a bio je neumorni suradnik velikog djela „*Illyricum Sacrum*“, i u tom je poslu često dopisivao s prvim osnivačem rečenog djela, s o. Filipom Riceputijem. Od tog je dopisivanja do nas doprlo samo 20 Bizantijevih poslanica, koje se danas nalaze u Beču ove g. E. Conta Smeccchi-ja.¹¹⁾ U XV. poslanici pripovieda o nekom okršaju naših s Turcima, pa tu izrično kaže: „*nostri Croatti*“.¹²⁾

c) Suvišno je, da ti ovdje ponavljam, što prof. V. Klaić govori u svojoj studiji „*Hrvati i Hrvatska*“ o knjizi našega Peraštanina *Krsta Mazarevića* „*Cvijet od kriposti duhovni i tilesnije*“.¹³⁾

d) Sad evo me kod četvrtoga dokaza, koji je sasvim mjestan i vrlo osobit. Dobro ćeš se spominjati, kad bi se mi tri četiri dječaka svečanim danom sakupili u riznici župne crkve sv. Nikole i tu obkolili nezaboravnoga i blagoga don Krila, podžupnika, a on bi nas milo do službe Božje zabavljao pripoviedajući nam svakojakih liepih i pobožnih uspomena i mjestnih običaja, što su obstojali za njegove mladosti. Sjećat ćeš se, kako smo ga uzhićeno slušali, kad bi nam opisivao Gospodinovu večeru, što bi u veliki četvrtak Peraški opat držao uz dvanaest mjestnih svećenika. Dobri don Krile iznio bi iz trpezice neku staru rukopisnu knjigu, pa bi nam iz nje čitao govore božanskog Spasitelja i odgovore pojedinih apostola, a to sve u liepim hrvatskim stihovima. Nedavno sam tu znamenitu knjigu proučio i uvjerio se, da je sastavljena u Perastu, jer je puna naših osobitih mjestnih idiotizama

11) »O dopisivanju izmedju A. Dra. Bizanti-a i oca Filipa Riceputi-a«, program kotor. gimn. za god. 1885—87. str. 12.

12) l. c. str. 21.

13) V. Klaić, »*Hrvati i Hrvatska*«, str. 37.

i drugih osebnosti našega mjestnog narječja. Tko je te pjesme izpjevao, danas je teško pogoditi. U istoj se knjizi nalazi i ciela božićna jutarnja i štivo iz martirologija, što se pjeva u jutro na badnji dan. U tom štivu, kako je poznato, uz ostalo se pripovieda i mučeničtvo sv. Stošije. A znaš li kako je prevedena latinska rečenica: ... *deinde a Floro Praefecto Illyrici diutina custodia macerata* ... — evo „paak od *Flora Vladaoza Harvazke kraine za duggo brieme u tamnizzu uzcvieglienna*“ ... I ako je u prievodu krupni anahronizam, ipak jasno dolazi, da su naši stari vrlo dobro poznavali dično ime hrvatsko.

* * *

A sad priedjimo na narodne pjesme, da čujemo, što nam one kažu o ovom našem pitanju.

Po sebi se razumije, da se u ovom dokazivanju smijemo osloniti samo na narodne pjesme, koje su nam sačuvane u starim našim zbirka, što su prepisane i sabrane onda, kad se nije ni znalo za žalostnu današnju prepirku. Što se tiče starih zbiraka narodnih pjesama, mi smo bogatiji od celoga našeg naroda, ako se pomisli, kako je neznatno naše mjestance. Kad dodje red, da zaslužna Matica Hrvatska objelodani sve naše zbirke, onda će se svak uvjeriti, da je zgojlna istina, što sad rekoh, premda je učeni sviet dosta prilično obaviešten onim, što su o njima pisali prof. Bogišić i prof. Alačević. Peraških zbiraka ima osam na broj, a prepisane su što u XVII., a što u XVIII. stoljeću. U Boki, izuzevši dvie tri stare kotorske pjesme, nije mi poznato, da ima gdje koja zbirka starih pjesama. Ogleđajmo sada, što nam mogu pomoći narodne pjesme za ovo dokazivanje, i to najprije uvaživši metriku i stih.

Narodne pjesme, kako dobro znaš, ili su u deseteru ili su u starom mjerilu tako zvanom „bugaršticom“, (a bolje bugarkom, jer u nekim starim priepisima stoji

taj naslov n. p. „*Bugarka od Kotora*“). Poznato je također, da su bugarke starije od deseterca. U peraškim su epskim pjesmama svi stariji događaji i bojevi izpjevani mjerilom bugarke. Takvih pjesama ima u zbirci pod br. 1, 2, 3 i 6 u mom izvješću u programu kotorske gimnazije za g. 1872—73 (str. 29). Slavni učenjak i veliki slavista pok. Miklošić, onaj Miklošić, na čije ime svi Srbi prisižu, uči, da je bugarka ili bugarštica izključiva svojina Hrvata.¹⁴⁾

A kad su peraški bojevi izpjevani tim mjerilom, nemamo li pravo, oslonjeni na nauku velikoga Miklošića, zaključivati, da su peraški starosjedoci bili čisti Hrvati?

A smiju li Srbi, koji *jurant in verba magistri Miklošić*, samo onda, kad im nauka ovoga velikana nije u prilog, smiju li, kažem, odbijati je?

Znam, što će mi se prigovoriti, da na ime ima drugih učenjaka, kao Jagić¹⁵⁾ i Bogišić,¹⁶⁾ koji se ne slažu sa mnijenjem Miklošićevim, pa uče, da su bugarke zajednička svojina i Srba i Hrvata. No razloge, kojima ova dva učenjaka pobijaju nauku Miklošićevu, uzeo je na sitno rešeto stručnjak Pavić, pa bi bila od mene velika smjelost, kad bih i ja to ponovno pokušao. Jednu samo stvar ne mogu premučati, a ta je, da u prkos sviju prigovora protiv nauke Miklošićeve postoji činjenica, da do dandanas, dočim se je kod Hrvata našao liepi broj bugaraka, nije ni cigla jedna nadjena kod življa čisto i nesumnjivo srbskoga, (držim, da se možda još nije ni rodio, tko će naći barem ciglu jednu).

¹⁴⁾ Beiträge zur slavischen Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten 1870.

¹⁵⁾ Jagić, Archiw für Slav. Philologie. IV. Band. 2. Heft. str. 192—242.

¹⁶⁾ Bogišić u predgovoru »Narodne Pjesme«. Biograd 1878. str. 76—81.

Dakle, što se tiče metrike, nama su u prilog stare narodne pjesme, pružajući nam čvrsti dokaz, da su naši stari bili Hrvati.

Što se tiče unutarnjih dokaza, naime sadržine, treba priznati, da ni u bugarkama, ni u desetercima nema ni traga srbštini. Ja sam pročitao sve naše zbirke narodnih pjesama i mogu stavno reći, da po sadržaju nema ni cigla jedna, koja bi ma s daleka izticala srbstvo, ili podavala sumnju, da je potekla iz srbske strane. Naprotiv imamo ih nekoliko, koje dokazuju protivno, kao n. pr. ona u Balovićevoj zbirci „Vojvoda Radule hoće porobiti Perast“.¹⁷⁾

Isto vrijedi, što se u bugarkama i u desetercima obćemu providuru podaje naslov „ban-ženeral“. Ovaj je naslov zanago pjesnika sjećao na onu vlast, koja je jednoć i u njegovu zavičaju bila priznata, a poznato je, da banske vlasti i časti nije bilo nego kod samih Hrvata.

* * *

I staro *pravo* bokežko odielo može nam služiti važnim dokazom našem pitanju. Jedno je samo pravo bokežko odielo, komu je glavna oznaka *ćeverica* i *koret* za mužkarce, a *brhan* i *pjeta* (bieli rubac) za ženskinje. Drugo odielo, što ga nose brđjani, komu je oznaka kapa crnogorska, *gunj* i *bjeljača*, kasnije je uneseno. Da je to tako, povratimo se na doba našega djetinjstva. Nazad samih četrdeset godina širom celog bokežkog primorja gospodovala je *ćeverica*, ako izuzmeš jedan dio, i to neznatni risanskog pučanstva, dok su i tu uglednije osobe nosile *ćevericu*. Što se pak tiče ženskog odiele, *brhan* je i tamo bio obće žensko ruho. Tim ne ću da rečem, da se već onda u primorju nije počelo bilo uvoditi talijansko odielo. Nazad četrdeset godina u većim varošima kao u Prćanju, Perastu, Stolivu itd., izuzevši Dobrotu, već glavna

¹⁷⁾ V. Bogišić l. c. str. 181—188.

većina bješe zabacila narodno ruho, ono ruho, koje je, kako gore vidjesmo, benediktinac Cisilla nazivao hrvatskim. Ovo odielo, kako je svakomu poznato, tip je posve različan od svih odijela, što ih opažamo u okolnim pokrajinama. Što se tiče odijela brdjana, stvar stoji inače; ono je i kapom i gunjem itd. posve jednako onome susjednih pokrajina. Ne valja pak zaboraviti: gdje je danas zavladała ernogorska kapa, naime u nekim brdskim selima ne mnogo od mora odaljenim, otraga četrdeset godina tu starije kuće i dobro stojeći seljani banili su se u pravom bokežkom ruhu, što nas upućuje na preostale starosjedioce medju nadošlim srbskim življem.

Neku osobitu iznimku tvori odielo spičanskih žena, koje se takodjer razlikuje tipom od svih okolnih nošnja, a vrlo naliči ženskome odielu stanovnika šibenskih otoka, koje nije zanago srbsko.

* * *

Pa ni običaji, što medju nama vladaju, ne mogu naškoditi mome dosadašnjemu dokazivanju. Slaveni u obće imaju jednake običaje u glavnim prigodama života. U potankostima pak razlikuje se ne samo pleme od plemena, nego i selo od blišnjeg sela, da napokon i bratstvo od bratstva istoga sela. Ciela bi se knjiga napisala, kad bi se sabrale sve razne potankosti narodnih običaja pri slavljenju krstnog imena u samoj Boki. Čusmo ruskog putnika Tolstoja, da nedavno naseljeni Srbi u brdskim selima okolice peraške imaju običaje jednake onima svojih susjeda Hrvata, medju kojima živu. Da je tako onda bilo, mi mu stavno vjerujemo, jer i dandanas, izuzevši neke potankosti, u obće vladaju jednaki običaji kod sviju Bokelja, premda moramo priznati: dok pri moru danomice izčezavaju stari narodni običaji, Srbi ih osobitom pomnjom čuvaju. Samo jedan običaj, koliko mi u ovaj čas na um pada, postoji od starine kod primorskih Bokelja, a nema

mu traga kod zagorskih sela ni u obće kod sljedbenikâ iztočnog obreda, premda ni s daleka ne zasieca u vjeru ili u crkvene obrede; a taj običaj vlada medju svim Hrvatima bilo u Dalmaciji bilo u prekovelebitskoj Hrvatskoj. Na prvi svibnja zorom u svim katoličkim selima i varošima Boke, pak čak i u Spiču kiti se *maj*. Taj običaj stoji u tome, što mladež kiti u obće veliko drvo, pa ga zasadi pred župnom crkvom ili na obćinskom trgu, a pastiri, pećari i trgovčevići prilažu jedni staklenice mlieka, a drugi kolače, treći vrpce i bojadisane hartije itd., ili se pred pojedinom kućom okiti i zasadi toliko grana, koliko je mužkih glava u kući. Medju dalmatinskim i prekovelebitskim Hrvatima ovom prigodom u potankostima vladaju različiti običaji, ali u glavnom slažu se s našima. Da li gdje kod Srba postoji ovaj običaj, nije mi poznato, kako znam, da ga ovdje u Boki i u Crnojgori kod sljedbenika iztočnog obreda nema.

Da li je ovaj običaj potekao iz starog slavenskog poriekla, ne znam, ali čini mi se priličnije, da smo ga baštinili od poganskog življa, naime od preostalih stanovnika rimskih naseobina, pa da naš *maj* potječe od tako zvanih „*feriae majales*“. To bi nas dovelo do mnienja, da su naši stari kao prvi doseljenici našli ovaj običaj, te ga i poprimili.

* * *

„A što je s krstnim imenom?“ — ovako ćeš me ti, kako mi se čini, upitati.

— Barem to moraš priznati, da je običaj jedino srbski i pravoslavni, — reći ćeš uz to.

Polako, pobro, ide se u raj, pretrpi se, pak ću ti i na to svestrano odgovoriti.

Dato sed non concessio, da je zbilja krstno ime jedino srbski i hrišćanski običaj, misliš li, da bi se ha-

metom srušila zgrada moga dosadašnjega dokazivanja? Ne, ni najmanje. Dopuštam časom, da je krstno ime jedino srbski i hrišćanski običaj. Dopuštam takodjer, da je istinito, što se pripovieda o postanku krstnog imena, da t. j. pojedina kuća svetkuje kao krstno ime onoga sveca, kojega je ime bilo nadjenuto domaćinu pri krštenju, u doba, kad su Srbi iz poganstva prelazili na kršćansku vjeru. Dopuštam ti časom i to: da Hrvati, koji su se na vjeru kršćansku obratili prije Srba, nisu slavili krstnoga imena; pak kad ti to sve dopustih, onda te pitam: bi li se bilo čuditi, da su starosjedioci Hrvati poslije poprimili taj običaj od svojih gostiju, naime od Srba, koji se medju njima naseliše? U tomu ne vidim nikakovog čuda, pače meni se čini stvar posve naravna. Svaki dan imamo i u našem mjestu takovih primjera. Eto, Talijanac amo se okučio, pak ne će bez krstnog imena, tako Čeh, Niemac itd. Nego uzmimo obćenitiji primjer. Kod Slavena se u obće na badnji dan loži badnjak, dočim je Christbaum njemačko-protestantski običaj, a uveden je u našu državu, kako se kaže, od neke protestantske kneginje, udate za austrijskoga nekog nadvojvodu. Eto ovaj se običaj u malo vremena proširio širom naše države, pak čak i preko granica iste. U Kotoru uvedoše ga njemačke vojničke obitelji, te je danas u gradu zavladao po svim boljim kućama. Zašto se nije moglo dogoditi što slična i s krstnim imenom? Ali stvar stoji inače. Nije istina, da je krstno ime običaj jedino srbsko-pravoslavni. Eto Bugari, ako i sliede iztočni obred, nisu Srbi, pače ni čisto slavenskog poriekla, a ipak slave krstno ime. Eto razna arbanaška plemena, vjerom katolička, a ni u devetoj krvi sa Slavenima, pa ipak slave krstno ime. A sad hajdemo dalje. Da je običaj služiti krstno ime postanuo, kako se obično drži i kako gore spomenuh, nije znanstveno dokazano, pače to je puko nagadjanje, kome se protive jaki razlozi. Koje se

krstno ime u obće slavi? Obično cijelo selo slavi *hram* crkve. (Hram t. j. svetac, komu je narečena crkva, lat. *titularis ecclesiae*.) Zaselak ili bratstvo (pleme) često slavi krstno ime hram crkvice, što no se nalazi u zaseoku. Nije li to isto i kod neslavenskih naroda? Nije li to jednako kod Talijanaca „*la sagra*“, a kod Niemaca „*Kirchweihfest*“, itd. Ovome bi se moglo prigovoriti, da nije vazda krstno ime jednako sviju porodica sela ili zaselaka, jer često ima pojedinih porodica, koje slave svoje osobito krstno ime različito od ostalog sela. To je istina, kao što nije istina, da su se sve porodice u jedan mah u selo naselile, jer je posve naravno, da se je koja pojedina kasnije doselila iz bližnjeg i daljeg sela, a kadkada i inostranac se tu namjestio, kako nam svjedoče inostranska prezimena, a nije riedko da se čovjek iz tudjeg sela predomazetio, a sa sobom donio staro svoje krstno ime. Ali najbolji dokaz stoji u tome, što neka sela ili bratstva ili pojedine porodice služe krstno ime svečanost Bogorodice ili koje svetece, kao n. p. Veliki ili Mali Gospodjin dan, Pokrov sv. Tekle, itd., a sad kako da se pomisli, da su staromu domaćinu nadjenuli pri krštenju žensko ime?! I to junaku u ono staro doba ime žensko, kad je žena bila tako nizko cienjena!! Uvažiš li sve dosad rečeno, možeš se dobro uvjeriti, da ni krstno ime ne škodi momu dokazivanju.

* * *

Sad evo me na zaključak.

Ja bih se okladio, kad do ovdje pročitaš moj list, da ćeš u čudu uzkliknuti: kako je moguće, da naši stari uz toliko i tako temeljite dokaze izgubiše hrvatsku sviest? Kako kroz četiri vieka tudje vlade nikad iz njihovih srdaca ne prodrie barem cigli izkaz hrvatskog osjećaja? Pače pri pogrebu zastave svoje ljubljene gospodarice eno gorko kukaju i rone grozne suze! Kako sve to?

Moj dragi prijatelju, ti se svemu tomu čudiš, a ja ni najmanje, jer u jednu ruku povjest, a u drugu strogo kršćanski uzgoj naših djedova pružaju mi pravi kraj, čim da razmršim ovaj prividni uzao, pa da riešim i ovo posljednje pitanje. Dragi moj, naši se današnji pojmovi vrlo razilaze u mnogočem od onih naših starih. Ozbiljnost njihovih značaja, strogost, kojom su se držali svojih načela, mi danas slabo shvaćamo. Kad to najprije uvažiš, ne ćeš se čuditi, da oni nama ne naliče u tome, što ne propuštamo ni najneznatnije prilike, a da ne kličemo i Petru i Pavlu i Andriji i „Živio“ i „Slava“, i to u vas glas, a klicanje „živila Japanska i živila Španjolska“ nema ni kraja ni konca. Tko je bio bolji otačbenik, naši stari ili mi, to pitanje ne zasieca u naš predmet. Uz ozbiljnost značaja i strogost načela čisto kršćanski uzgoj nada sve ih je odvrćao od svakog nezakonitog izkaza i pogubnih komešanja. Veliko kršćansko načelo: „*nema vlasti do od Boga, a koje postoje, od Boga su postavljene*“, vazda im je pred očima lebdilo i držalo ih na pravoj stazi. Ali čim ih je ovo riešilo podaničke vjernosti prama izčeznuloj „serenissimi“, povjest ih nam predstavlja u pravom svjetlu dobrih hrvatskih otačbenika. Što ovdje rekoh, evo ću ti na brzu ruku i dokazati. Čim puče kroz Boku glas, da je pala mletačka skupnovlada, bokežki primorci nakon dugog prepiranja izvojnište, da se sva Boka preda habsburžkomu caru *izrično kao zakonitomu baštiniku krune sv. Stjepana*; da bi tako došla opet u zajednicu sa svojom braćom, iz koje ju bješe lukavi mletački lav prije četiri stoljeća iztrgnuo.

Da ne bi mislio, da ja ovo iz prsta sisam, evo ti suvremenog povjestničara kan. Marka Ivanović-Mora¹⁸⁾, koji u svom djelcu „Della Dedizione delle Bocche di Cattaro a S. M. Imp. Francesco II.“ svaku gornju moju

¹⁸⁾ Tiskano u Kotoru kod F. Andreola god. 1799.

riječ potvrđuje, i još obširno kazuje, kojim su uzhitom naši djedovi pozdravili ovaj sretni povjestni događaj. Odmah na str. 5. kaže: *Al presente di bel nuovo* ebbe la gloria di dedicarsi a S. M. l'Imperator Francesco II., dopo l'estinzione del veneto dominio Ono „*di bel nuovo*“ jasno nam kaže, kako *uspomena stare zajednice* nije bila izbrisana iz pameti i iz srđaca naših praotaca uprkos četiri sta godina tuđjega vladanja. Ali dalje na strani 10. vrli Ivanović još točnije stvar izlaže: „Il genio per la casa d' Austria, e i diritti di quella corte, come *Re d' Ungaria*, erano palesi.“ Kada bih hotio iznieti sve, što ovaj naš vriedni spisatelj spominje o uzhitu i o veselju naših djedova pri ovoj velikoj zgodi, morao bih prepisati cielu njegovu knjižicu.

Tom srećnom prigodom i naši pjesnici izpjevaše mnogo prigodnih pjesama, a svaki uzhitno pjeva povratak stare zajednice. Evo ti jedne kitice iz talijanskog soneta:

Cesare invito, al cui possente impero
Vassalli e tributari son scettri e corone:
Questa d' Illirio accogli umil regione
Che *riede* a Te, suo Reggitor *primiero*.

Ali je značajno, što hrvatski naš pjesnik generalu Rukavini daje naslov „bana“:

Jur doleće Soko sivi
Ban Matijaš po imenu,
Srećno došó, i da živi
Rukavina po koljenu.

Ali nije ovo bila jedina zgoda, u kojoj se je javio potajani hrvatski osjećaj nesumnjivo vanjskim izkazima.

Malena smo bili djeca, kad god. 1849. slavni ban Jelačić pohodi Boku, ali kao ja tako ćeš se zanago i ti sjećati obćega uzhita i sjajnoga doćeka, kojim Boka primi i počasti ovog velikog hrvatskog junaka. Da sam ovlašten, dosta bi bilo da prepisem adresu, što ju je dobrotska

obćina poklonila tom prigodom hrvatskome banu, da se vidi, kojim su duhom Bokelji onda disali.

Kako se je jednodušno sva Boka odazvala proglasu banske konferencije od 19. prosinca 1860., nije potreba da ti spominjem, jer taj događaj pak sve dalje do danas što se u tom smjeru iskolilo, to je suvremena povjest, a sve se to dogodilo na naše oči.

Veliki naš historik dr. Rački nedavno na upit nekog otačbenika, koji se je bio vrlome historiku obratio, da mu kaže svoje mnijenje, da li je neki kraj srbski ili hrvatski, sjećam se, da je nakon duga razlaganja u zadarskom „Narodnom Listu“ svoj odgovor zaključio ovim od prilike riečima: Danas odlučuje u ovom pitanju najvećma osjećaj naroda. Držimo se dakle tog mudrog savjeta, savjestno gojimo hrvatski osjećaj, dičimo se slavnim hrvatskim imenom, kršćanski ljubimo svoju jednokrvnu braću, radimo za boljitak i napredak zajedničke domovine i nadajmo se u bolju budućnost. Završujem šaljući ti svoj hrvatski pozdrav, piši mi često, i imaj rado i dalje

Tvog

prijatelja od djetinjstva

S.

U Perastu, na Krstov dan 1891.

R 2016/5324

81293

NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA ZAGREB

990398206